# "Taqdirlar kesishmasi va badiiy shakl: Nabijon Hoshimov qalamiga mansub ‘‘Tog’lik qiz’’romani kompozitsiyasining o‘ziga xosligi"

**Rejepova Guzal Karimbayevna**
Berdaq nomidagi Qoraqalpog’iston Davlat Universiteti
Adabiyotshunoslik:o’zbek adabiyoti kafedrasi magistri.

**Annotatsiya:** Ushbu tezisda zamonaviy o‘zbek prozasining salmoqli namunalaridan biri bo‘lgan Nabijon Hoshimovning “Tog‘lik qiz” romani misolida badiiy matnsyujet va kompozitsiyaning o‘zaro mutanosibligi chuqur ilmiy-nazariy tahlilga tortilgan. Tadqiqotda asarning mazmuniy va shakliy yaxlitligini ta'minlovchi usullar, syujet chiziqlarining tarmoqlanishi hamda tahlil vositalarining estetik vazifalari ochib berilgan. Shuningdek, asarda ilgari surilgan insoniy qadriyatlar, sevgi, sadoqat, fidoyilik va milliy qadriyatlar ruhining badiiy ifodasi, qahramonlarning murakkab ichki kechinmalari hamda obrazlar tizimining kompozitsion halqalar bilan bog‘liqligi keng yoritilgan.

**Kalit so‘zlar:** Syujet, kompozitsiya,psixologik tahlil, fidoyilik, milliy qadriyatlar, tasvir, obrazlar tizimi.

**Adabiyot** — inson qalbining eng nozik torlarini chertuvchi, uning kechinmalari, jamiyatdagi o‘rni va ezgu qadriyatlar sari intilishlarini haqqoniy aks ettiruvchi buyuk san'at asaridir. O‘zbek adabiyotining yorqin vakillaridan biri Nabijon Hoshimov qalamiga mansub «Tog’lik qiz» romani ana shunday teran falsafiy, hayotiy va estetik g‘oyalarni o‘zida mujassam etgan nodir asarlardan biridir. Asar markazida insoniylik, taqdirlar o‘yini, avlodlar vorisligi, zamondoshlarimizning sof muhabbati hamda milliy qadriyatlarimizga cheksiz ehtirom kabi o‘lmas mavzular turadi.

Romanning muqaddimasi – «Oqshuvoqlar nolasi» orqali o‘quvchi darhol o‘ziga xos lirik va fojiaparast muhitga olib kiriladi. Chotqol to‘g‘ridan-to‘g‘ri boshlanuvchi voqealar nafaqat bir oilaning, balki butun bir zamon va makonning ruhiy qiyofasini ochib berishga xizmat qiladi. Muallif tabiat tasviri orqali qahramonlarning ichki kechinmalarini mahorat bilan uyg‘unlashtira olgan.Asar garchand «Tog’liq qiz» deb nomlangan bo‘lsa-da, uning tub zamirida o’zbek xalqning murakkab hayotiy sinovlardagi matonati yotadi. Voqealar rivoji asosan tog‘ bag‘ridagi Ariqbo’yi qishlog‘i va Usmon ota qo‘rg‘onida kechadi.Bosh qahramon — Mushtariy o‘zining chaqqonligi, shaddodligi va iqtidorliligi bilan tengdoshlaridan keskin ajralib turadi. U oddiy cho‘pon oilasida o‘sgan bo‘lsa-da, uning ruhiyati o‘ta boy, qat'iyatli va milliy g‘ururga to‘la. Uning sport musobaqalaridagi ishtiroki, xususan, milliy o‘yinlar va kurashlardagi faolligi o‘zbek qizining matonatli timsolini yuzaga chiqaradi.Xasan va To’lqinbek kabi yigitlar o‘rtasidagi raqobat, aslida, sof tuyg‘ular va insoniy munosabatlarning turli qirralarini ochib beradi. To’lqinbekning o‘ziga xosmagrur xarakteri va Xasaning sabot-matonati Mushtariyning qalbida o‘zgacha iz qoldiradi.Adib tabiat qo‘ynidagi musaffo muhitni, qir-adirlardagi uloq, ot poygasi va arqon tortish kabi milliy o‘yinlarni tasvirlash orqali o‘zbekona turmush tarzining jozibasini mahorat bilan ochib beradi.

Asarning eng og‘riqli va dramatik nuqtalaridan biri — yoshlikdagi soddalik, o‘smirlikdagi xato-kamchiliklar va ular ortidan kelib chiqadigan ma'naviy to‘qnashuvlardir.

Mushtariyning maktab davridagi faolligi, o‘qituvchilar va tengdoshlari orasidagi obro‘si ayrim havaskor va g‘irrom bolalarning rashkiga sabab bo‘ladi. Maktab yonidagi kichik voqea, o‘quvchilarning asossiz g‘azabi va tuhmatlari qizning hayotida kichik bir sinov sifatida namoyon bo‘ladi.Biroq bu vaziyatda Xasaning kelib chiqishi va qizni himoya qilishi voqealar oqimini tubdan o‘zgartiradi. Ularning o‘rtasidagi samimiy munosabat asta-sekin chuqur muhabbat rishtalariga aylanib boradi. Adib bu o‘rinda o‘zbekona odob, yigit va qiz o‘rtasidagi masofa, bir-biriga bo‘lgan yashirin hurmat va ehtiromni juda nozik chiziqlarda tasvirlaydi.O‘qishga intilish, kelajakda oliy o‘quv yurtiga kirish istagi va yoshlik shijoati qahramonlarni har qanday qiyinchiliklarni yengib o‘tishga undaydi. Toshkent viloyatining maftunkor tabiati, Chotqol tizma tog‘lari, sirli "Yomon buloq"asarning badiiy-estetik ta'sir kuchini yanada oshiradi.

Nabijon Hoshimovning «Tog’lik qiz» romani shunchaki sevgi qissasi emas, balki insoniylik, o‘zgalarning baxti va sog‘lig‘i deb o‘z shaxsiy baxtini, yoshligini qurbon qilgan fidoyi qalb egalarining hayotiy epopeyasidir. Asarda quyidagi g‘oyalar ustuvorlik qiladi:

1. Farzandlar o‘z ota-onasining osoyishtaligi va hayoti uchun har qanday og‘ir yukni zimmalariga olishga tayyor ekanliklari.

2. Tog‘ xalqining azaliy an'analari, o‘zaro yordam, hamyurtlar o‘rtasidagi samimiy munosabatlar.

3. Hayotning ayovsiz zarbalariga qaramay, sindirib bo‘lmaydigan iroda egasi bo‘lgan o‘zbek ayolining yorqin obrazi.

Asarning badiiy pishiqligi uning kompozitsiyasi, ya'ni boblar va fasllarning o‘zaro uzviy mantiqiy bog‘liqligida yaqqol namoyon bo‘ladi. Hoshimov voqealar vaqtini shartli ravishda harakatga keltirib, xotira lavhalari, o‘tmish va bugungi kun munosabatlarini o‘zaro qorishtirib yuboradi.

Roman markazida turgan qahramon Mushtariy obrazi oddiy qishloq qizi qiyofasidan keng falsafiy umumlashmaga ko‘tarilgan yorqin adabiy tip darajasiga yetkazilgan. Uning irodasi, hayotiy sinovlar oldida sinib qolmasdan, aksincha, ma'naviy ulg‘ayib borishi asarning bosh g‘oyasini taminlaydi. Muallif qahramonning ichki dunyosini ochishda uning har bir harakati, nigohi va sukutiga ham ulkan ma'no yuklaydi.

Asardagi Hasan, Husan kabi boshqa personajlar shunchaki voqea ishtirokchilari emas, balki bosh qahramon xarakterini qirralab ko‘rsatuvchi, muallif g‘oyasining qirralarini ochuvchi kompozitsion prismadir. Har bir obraz muayyan ijtimoiy-axloqiy g‘oyani tashiydi va ular yagona markaz atrofida mukammal tizim hosil qiladi.

Adib kompozitsiyada tabiat manzaralarini (tog‘lar salobati, qishloq tabiatining o‘zgarishlari) qahramonlarning ruhiy holati bilan qiyosiy tarzda beradi. Tabiatning har bir holati shaxs ruhiyatidagi o‘zgarishlarni aks ettiruvchi ko‘zguga aylanadi. Shuningdek, xalq og‘zaki ijodi unsurlarining matnga singdirilib yuborilishi asarning milliy va estetik qimmatini yanada yuksaltiradi.Nabijon Hoshimov o‘zining ushbu romanida an'anaviy epik bayondan farqli o‘laroq, zamonaviy nasrga xos bo‘lgan murakkab va qatlamli kompozitsion tuzilishdan foydalangan. Asarda syujet chiziqlari xronologik ketma-ketlikdan ko‘ra, xotiralar va o‘tgan o‘n yillik davrni qamrab oluvchi usulga asoslanadi.Voqealar rivoji bosh qahramon Mushtariydan tashqari Hasan va To‘lqinbek kabi zamondosh yoshlarning taqdiri, ularning tog‘-bag‘ridagi qishloq hayoti va makoniy harakatlari asosida tugunlanadi.Syujetning

rivojlanish bosqichida makon (Ariqbo‘yi qishlog‘i va tog‘ etaklari) va zamon kesishmasida yoshlarning o‘qishga intilishi, o‘zaro munosabatlari hamda adovatlar ko‘rsatiladi.

Asarning eng kuchli dramatik tuguni — o‘n yil davomida sir saqlab kelingan fojia. Hasan va Husanning egizakligi, Husanning fojiali o‘limi va uning onasi Ruqiya xolaning xastaligini o‘ylab, bu sirni yashirib kelgan Hasan hamda Mushtariylarning ruhiy azoblari asarning kompozitsion o‘qini tashkil etadi. Bu yerda syujet chizig‘i eng yuqori nuqtaga ko‘tarilib, o‘quvchini qattiq ruhiy sarsimaga soladi. Syujetdagi barcha taqdir sinovlari o‘zbekona fidoyilik, sabr-toqat va ota-ona oldidagi burch tushunchalari vositasida mantiqiy yakuniga yetkaziladi.Asarning oxirgi qismlari inson taqdiri, fojiziy anglashish va buyuk qurbonlik ruhida qurilgan. Roman qahramoni Hasan o‘zining sevgan qizi Mushtariyga ukasi Husanning uylangani, taqdir taqozosi bilan bu fojia ota-onadan sir saqlangani va ukasi muzlikdagi fojiali halokatda vafot etgani haqidagi og‘ir haqiqatni yillar o‘tib o‘z zimmasiga oladi. Hasan ota-onasining tinchligi va xasta onasining yuragi to‘xtab qolmasligi uchun yillar davomida ikki o‘t orasida yashaydi — u bir vaqtning o‘zida ham o‘zi, ham marhum ukasi Husanning rolini ijro etib, qishloqqa kelib-ketib turadi. Mushtariy esa bu og‘ir sirni qalbida saqlagan holda, farzandlari kamoli va qaynanasiga parvona bo‘lib umr o‘tkazadi.

Asarning eng cho‘qqi nuqtasi va ramziy xulosasi sifatida Rossiyaning Zarechnaya qishlog‘ida barpo etilgan "Hayot qo‘shig‘i" nomli yodgorlik monumenti namoyon bo‘ladi.Bu haykal — tog‘dagi qo‘sh qoya, quyoshga intilgan ona daraxt va hayot hamda muhabbat abadiyligini tarannum etuvchi ramzlarni o‘zida mujassam etadi. Hasan va Mushtariyning qismati, cheksiz iztiroblari, kechiktirilgan baxt va insoniylikning yuksak bardoshi asarning yakuniy kompozitsiyasida o‘zining mukammal badiiy ifodasini topadi.

Xulosa qilib aytganda, mazkur asar o‘zining real hayotiy voqealarga asoslangani, tili va ruhiyatining xalqona ekanligi bilan har bir kitobxon qalbidan chuqur joy oladi hamda milliy nasrimizning salmoqli namunasi sifatida e'tirof etilishga munosibdir.Bu asar inson o‘z baxtidan voz kechib bo‘lsa-da, o‘zgalarning halovati va yaqinlari omonligi uchun qanday buyuk qurbonliklarga borishi mumkinligini ko‘rsatib beruvchi yurakni o‘rtovchi qismat hikoyasidir. Taqdir ularni bir-biridan ayirgan, armon va yashirin iztiroblar girdobiga tashlagan bo‘lsa-da, ularning qalbidagi insoniy sadoqat, sirlarga ko‘milgan ulkan matonat va yillar o‘tsa ham so‘nmagan sof muhabbat har qanday kitobxonning ko‘ziga yosh keltirib, chuqur o‘yga cho‘mdiradi.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Hoshimov, Nabijon.‘‘Tog‘lik qiz’’. Roman. Toshkent: «O‘zbekiston» nashriyoti, [nashr yillari].
2. Quronov, Dilmurod.‘‘ Adabiyotshunoslik asoslari’’. Toshkent: Akademnashr, 2013.
3. Karimov, Hamidulla. ‘‘O‘zbek romani va uning taraqqiyot tamoyillari’’. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. Sultonov, Izzat. ‘‘Adabiyot nazariyasi’’. Toshkent: O‘qituvchi, 2005.